

ЧАСОПИС КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА

Український науково-теоретичний часопис

Заснований
у жовтні 2001 року

2021/1

Виходить
4 рази на рік

Київський університет права НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ISSN 2219-5521

«Часопис Київського університету права» внесено до переліку фахових видань
за спеціальністю «Юридичні науки», категорія «Б»
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019)

Журнал внесено до міжнародних наукометричних баз

HeinOnline (США)
та
«Index Copernicus International» (Польща)

Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
(протокол № 3 від 13.04.2021)

Передплатний індекс 23994

© Київський університет права НАН України, 2021
© Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2021

Редакційна колегія

Шемшученко Ю.С. – доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (*головний редактор*);

Бошицький Ю.Л. – кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Київського університету права НАН України (*заступник головного редактора*);

Ходаківська Т.В. – завідувач відділу Київського університету права НАН України (*редактор*);

Андрійко О.Ф. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Батанов О.В. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Білоцький С.Д. – доктор юридичних наук, професор, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Гулієв А.Д. – доктор юридичних наук, професор Національного авіаційного університету;

Короєд С.О. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Університету Короля Данила;

Костенко О.М. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Кулинич П.Ф. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, провідний науковий співробітник, керівник сектору Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Ладиченко В.В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Малишева Н.Р. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Медведєва М.О. – доктор юридичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Оніщук М.В. – доктор юридичних наук, професор, ректор Національної школи суддів України;

Пархоменко Н.М. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, вчений секретар Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Подорожна Т.С. – доктор юридичних наук, доцент, професор Львівського торговельно-економічного університету;

Попко В.В. – доктор юридичних наук, доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Савчук К.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Сімутіна Я.В. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Тимченко Г.П. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Удовика Л.Г. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного університету;

Усенко І.Б. – кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Шатіло В.А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Київського національного лінгвістичного університету;

Шимон С.І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

Шпакович О.М. – доктор юридичних наук, професор, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Іноземні члени редакційної колегії

Амір Ібрагім огли Алієв – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Бакинського державного університету (Азербайджан);

Райнер Арнольд – доктор права, професор Університету Регенсбурга (Німеччина);

Вільям Е. Батлер – доктор права, іноземний член НАН України, заслужений професор Лондонського університету, професор Школи права Університету штату Пенсильванія (США);

Адам Махарадзе – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Грузія);

Вероніка Сікора – доктор права, професор, декан юридичного факультету Дебреценського університету (Угорщина);

Герберт Шамбек – доктор права, професор (Австрія);

Анджей Шміт – доктор права, професор, завідувач кафедри факультету права та управління Гданського університету (Польща).

ЗМІСТ

<i>Бошицький Ю.Л., Лісова К.С.</i> Щодо важливості виховної роботи в умовах дистанційного навчання в Київському університеті права НАН України	11
Видатні правознавці України	
<i>Усенко І. Б., Бойко І. Й.</i> Професор В. Г. Сокурєнко: правознавець і педагог у дзеркалі часу	16
Теорія та історія держави і права. Філософія права	
<i>Makarchuk V.S., Terlyuk I.Ya., Lytvynenko A.A.</i> Cossack law of the Hetmanate as a political and legal phenomenon	22
<i>Барабаш О.О., Яцків Д.В.</i> Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини	27
<i>Стовпець О.В.</i> Філософсько-правові роздуми щодо статусу громадянського суспільства в умовах застосування державою екстраординарних повноважень	31
<i>Григорчук М.В.</i> Теоретико-правова характеристика методологічних прийомів дослідження правового захисту прав підприємців	37
<i>Кахнич В.С.</i> Становлення юридичної освіти у Львівському університеті та університетах Великої Британії у середині XVII–XIX ст.	41
<i>Кобко-Одарій В.С.</i> Правова спадщина та правова традиція – щодо питання співвідношення	46
<i>Передерій О.С.</i> Правопорядок Європейського Союзу: сутнісні особливості та вплив на трансформацію правопорядку України	50
<i>Чувакова А.М.</i> Аномалії соціальної нормативності	56
<i>Гаврилюк С.В.</i> Юридичні помилки: поняття, класифікація, причини виникнення та шляхи подолання (усунення)	60
<i>Настасійчук О.В.</i> Зважування благ у Карла Ларєнца	65
Конституційне право. Муніципальне право	
<i>Батанов О.В.</i> Федералізм у сучасному світі: критичний погляд на проблеми доктрини та практики	71
<i>Софінська І.Д.</i> COVID-19 і санітарна паспортизація: quo vadis Europa Unionis?	80
<i>Боярський О.О.</i> Індивідуальний габітус людини в умовах місцевого самоврядування: роль індивідуальної соціалізації і індивідуальної правової соціалізації у його становленні й розвитку	86
<i>Ємельяненко К.О.</i> Інститут грошової застави у місцевих виборах в Україні	97
<i>Кушнір І.М., Новак А.В.</i> Поняття та законодавче забезпечення права людини на честь та гідність	101
<i>Лужанський А.В.</i> Конституційно-правові засади як правова категорія	105
<i>Звоздецька І.В.</i> Конституція України як цінність суспільно-політичного розвитку	109
<i>Хван Р.М.</i> Становлення та розвиток муніципальної правової політики України в контексті подальшого розвитку демократичної правової державності	113
Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право	
<i>Мельник С.М.</i> Організаційно-правові засади співпраці сектору безпеки і оборони України зі структурами Європейського Союзу	121
<i>Костенко І.В., Кісіль А.В.</i> Правовий аналіз реформування Національної поліції України	125
<i>Мартиненко Д.Б., Булик І.Л., Бухтіярова І.Г.</i> Суб'єкти адміністративно-правового регулювання ринку цінних паперів	128
<i>Охотнікова О.М., Корпачова С.В.</i> Штучний інтелект в публічному адмініструванні земельних відносин: проблеми та перспективи	132
<i>Попович Т.П.</i> Особливості правової природи цифрових прав людини	135
<i>Гавалешко П.С.</i> Проблеми реалізації вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при апеляційному розгляді справ про адміністративні правопорушення	141
<i>Кравець В.В.</i> Нормативно-правове забезпечення публічного адміністрування у сфері медичного обслуговування населення	145
<i>Острікова Т.Г.</i> Становлення інституту авторизованого економічного оператора в праві Європейського Союзу та України	148
<i>Шапалова К.І.</i> Значення «інтерв'ю із затриманою особою» в сучасній юридичній науці та практиці	155
Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права соціального забезпечення в Україні	
<i>Джавадов Х.А.</i> Некоторые проблемные аспекты подготовки гражданских дел к судебному разбирательству	159
<i>Кухарев О.Є.</i> Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України	163
<i>Фурса С.Я., Фурса Є.І.</i> Проблемні питання, пов'язані з контролем за діяльністю приватних виконавців	168
<i>Борцевич П.С.</i> Порівняльно-правова характеристика умов фінансування будівництва житла	172
<i>Грамацький Е.М.</i> Рекодифікація цивільного законодавства України та міжнародне приватне право: до питання перспектив	177
<i>Кожушко С.І., Нявчук Д.Р.</i> Проблематика розгляду індивідуальних трудових спорів	181

Summary

Hikmat Dzhavadov. Some problematic aspects of preparing civil cases for trial.

The article presents the analysis of legal regulation of certain procedures for preparing a civil case for trial, in particular, service of a statement of claim and service of pleadings.

It is noted that one of the most important conditions for the effectiveness of preparatory proceedings is to provide the participants in the trial the right to substantiate their legal position. The Code of Civil Procedure of Ukraine, as amended in 2017, made certain adjustments to the procedure for the realization of civil procedural activities by participants in the trial and the court.

It is substantiated that, while establishing the obligation to send copies of the statement of claim, the legislator does not use such concepts as serving a copy of the statement of claim or receiving it by the defendant and other participants in the case.

The researcher argues that the relationship associated with the service of court summons and notices is largely similar to the relationship mediating the receipt of copies of the statement of claim by the defendant and other participants in the case. The common feature is that both of these actions give the defendant and other persons information about the existence of a civil case, which is especially important at the initial stages of the procedure. In addition, both the subpoena and the copy of the statement of claim are judicial correspondence, therefore it is natural that the rules for their service should be unified in a certain way. At the same time, receiving a subpoena and receiving a copy of the statement of claim are not identical.

It is proved that the receipt of copies of the statement of claim by the defendant and other participants in the case, as well as notification of the place and time of the consideration of the case, directly follows from the requirements of fairness of judicial consideration, equality and adversariality of the parties, and publicity of the proceedings. Tardy receipt of copies of the statement of claim by the defendant and other participants in the case increases the time for consideration of the case, requires additional efforts and resources. It is advisable to provide in the legislation the right of the participants in the case to receive a copy of the statement of claim in advance.

It is noted that timing and form of bringing information about the defendant's position to the attention of the court and other participants in the case are important. The problem of establishing the obligation to submit a response to the statement of claim should be resolved on the basis of a general approach to the legal status of the parties in civil proceedings and to the understanding of their procedural obligations.

The researcher proceeds from the fact that the provision of the obligation to submit a response to the claim and responsibility for its failure to comply with those factors that determine the value of the response of the defendant to the statement of claim for legal proceedings.

Key words: statement of claim, service of pleadings, response to the statement of claim, preparation of cases for trial, court procedures, civil proceedings.

DOI: 10.36695/2219-5521.1.2021.30

УДК 347.65/68

О.Є. КУХАРЄВ

*Олександр Євгенович Кухарев, доктор юридичних наук, доцент, професор Харківського національного університету внутрішніх справ**

ORCID: 0000-0003-2086-9179

ПРИНЦИПИ СПАДКОВОГО ПРАВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОДАЛЬШОГО ООНОВЛЕННЯ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток соціально-економічних процесів у державі, істотні зміни законодавства, а також розпочатий процес рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України (далі – ЦК) вимагають переосмислення основних категорій спадкового права. При цьому слід зважати на те, що сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних і духовних цінностей, співвідношенні обов'язків держави і суспільства та приватної особи як суб'єкта спадкових правовідносин, що зумовлює принципові зміни доктринального ставлення до окремих, традиційних положень спадкового права¹. Сфера спадкового права як підгалузі цивільного права побудована на певних засадах, основних ідеях (принципах), що охоплюють не лише відповідне законодавство, а й функціонування всієї системи спадкового правонаступництва та виражають специфіку всього спадкового права. Тому визначення таких принципів та з'ясування їх сутності сприятиме подальшому розвитку правової доктрини, єдності практики застосування спадкового законодавства, його вдосконаленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше змістовно систему принципів спадкового права запропонував у 1965 р. О.М. Немков, навівши такі принципи: 1) використання спадкового майна для забезпечення непрацездатних родичів і подружжя померлого; 2) визнання права спадкування за законом на предмети домашньої обстановки та вжитку за спадкоємцями, які мали господарсько-трудоий зв'язок з цим майном; 3) визнання права на спадкування за законом за найближчими спадкодавцями особами; 4) свободи заповіту; 5) повної рівності подружжя; 6) рівності спадкових часток при спадкуванні за законом².

© О.Є. Кухарев, 2021

* *Oleksandr Kukhariev, Doctor in Law, Associate Professor, Professor of Kharkiv National University of Internal Affairs*

П.С. Нікітюк формулював принципи спадкового права з яскравим ідеологічним забарвленням, притаманним радянському періоду: 1) безпосередній зв'язок та залежність правового регулювання спадкування від тих видів індивідуальної власності громадян, що допускаються; 2) сімейно-споріднений характер спадкування; 3) матеріально-забезпечувальне призначення спадкування³.

Визнання в сучасний період приватної власності, природного об'єктивного поділу права на приватне та публічне, скасування обмежень щодо кількості та вартості майна, яке може переходити у спадщину, актуалізувало дослідження методологічних засад спадкового права, які змінилися разом з концепцією чинного ЦК, закладеною його розробниками саме як кодексу приватного права. І, незважаючи на значну кількість робіт, опублікованих останнім часом, проблема принципів спадкового права і нині вирішується у сучасній правовій доктрині неоднаково. Так, Ю.К. Толстой виділяє наступні принципи спадкового права: універсального спадкового правонаступництва; свободи заповіту; забезпечення прав та інтересів необхідних спадкоємців; урахування не тільки дійсної, а й припустимої волі спадкодавця; свободи вибору у спадкоємців, які закликаються до спадкування; охорони основ правопорядку і моралі, інтересів спадкодавця, спадкоємців, інших фізичних та юридичних осіб щодо спадкування; охорони самої спадщини від будь-яких протиправних або аморальних посягань⁴. Такої ж позиції дотримуються Н.С. Коров'яковська та Є.О. Рябоконт з тим лише застереженням, що вони доповнюють сформульований Ю.К. Толстим перелік принципів матеріально-забезпечувального призначення спадкування⁵.

У свою чергу, Ю.О. Заїка визначає систему принципів спадкового права з певними специфічними ознаками. До такої системи він відносить: принцип свободи волевиявлення спадкодавця і спадкоємців; принцип універсальності спадкового правонаступництва; принцип послідовності закликання до спадщини при спадкуванні за законом; принцип рівності спадкових часток при спадкуванні за законом; принцип державно-правового захисту непрацездатних родичів і членів сім'ї заповідача; принцип сімейно-родинного характеру спадкування⁶. О.В. Веренкіотова додає до цього кола принцип визнання прав спадкування за законом предметів домашньої обстановки за належними спадкоємцями; принцип охорони самої спадщини від будь-яких протиправних посягань; принцип матеріально-забезпечувального призначення спадкування⁷.

На рівні дисертаційного дослідження Н.М. Оксанюк здійснила класифікацію принципів спадкування за критерієм предмета правового регулювання на: галузеві (юридична рівність; вільне волевиявлення чи диспозитивність; справедливість, добросовісність та розумність; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, установлених Конституцією України та законом); підгалузеві (свобода заповіту; свобода спадкування; універсальність спадкового правонаступництва; охорона спадщини від протиправних посягань); інституційні (черговість закликання спадкоємців за законом; пріоритет спадкування за заповітом; забезпечення прав та інтересів «обов'язкових» спадкоємців)⁸. Власну класифікацію запропонував і М.С. Смолько, виокремивши базові (свобода заповіту; охорона інтересів обов'язкових спадкоємців) та додаткові (універсальність спадкового правонаступництва; свобода і диспозитивність у здійсненні спадкових прав) принципи спадкового права⁹.

Нарешті, В.В. Васильченко взагалі заперечує віднесення свободи заповіту; врахування не тільки дійсної, а й припустимої волі спадкодавця; сімейно-родинного характеру спадкування до принципів спадкового права¹⁰.

Стислий огляд викладених вище позицій свідчить про те, що серед науковців немає єдності стосовно кола принципів спадкового права: окремі з них безмежно розширюють їх кількість, а деякі взагалі не визнають традиційних принципів.

Формулювання мети статті. Виходячи з цих міркувань, метою даної статті є визначення принципів спадкового права шляхом аналізу правової доктрини та спадкового законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що принципи спадкового права прямо не відтворені у нормах Книги 6 ЦК, а впливають з їх змісту та мають фундаментальний характер. За великим рахунком, принципи «живуть» не в текстах законів чи інших нормативно-правових актів, а у свідомості законодавця, суддів, інших суб'єктів правотворчості та правозастосування, вони ніби «написані в серцях»¹¹. Тим більше, виведення принципів зі змісту нормативно-правових актів є одним із способів вираження принципів права (так зване змістовне закріплення)¹². Свого часу С.М. Братусь зазначав, що основні принципи будь-якої галузі мають виявлятися в самих нормах або із загального змісту норм. В останньому випадку у виявленні та формуванні принципів велику роль відіграють практика і правова наука¹³.

Досліджувані принципи характеризуються універсальністю, оскільки реалізуються в усіх інститутах спадкового права та виражають найважливіші його закономірності. Саме ця визначальна ознака має бути покладена в основу вирішення питання про визначення кола принципів спадкового права. Крім того, вони мають формулюватися з урахуванням ідеології сучасного спадкового права, а також узгоджуватися із загальними засадами цивільного законодавства, структурно закріпленими у ст. 3 ЦК. Як писав Ю.Х. Калмиков, юридичні принципи є загальними засадами, що характеризують особливості даної правової системи, в них висловлені головні ідеї, які пронизують всі її клітини і клітинки, всі структурні підрозділи¹⁴.

На нашу думку, при визначенні принципів спадкового права науковці часто вдаються до занадто широкого їх тлумачення та розуміння. Слід зважати на те, що принципом є саме основна ідея, висхідна засада, навколо якої побудоване все спадкове право. І хоча принципи цієї сфери впливають з її сутності, змісту окремих правових норм, проте прямо в них не закріплені, вони повною мірою охоплюють усі інститути спадкового права як підгалузі цивільного права. Ось чому окремі з наведених в юридичній літературі поло-

жень принципами не є, виступаючи, по суті, нормативами, що регулюють той чи інший вид відносин. Йдеться передусім про черговість одержання права на спадкування, яка при цьому може бути змінена самими спадкоємцями або судом (ст. 1259 ЦК) та є законодавчим положенням, що регулює порядок спадкування за законом. Так само рівність спадкових часток при спадкуванні за законом важко віднести до основної ідеї спадкового права, зважаючи на застосування відповідної норми виключно в межах інституту спадкування за законом, а також можливості зміни часток у спадщині за домовленістю спадкоємців (ч.ч. 2, 3 ст. 1267 ЦК).

З цих же підстав спірним видається виокремлений принцип визнання прав спадкування за законом предметів домашньої обстановки за належними спадкоємцями. Відповідне правило, сформульоване у ст. 1279 ЦК, не має силу правового принципу, оскільки не є тим висхідним універсальним положенням, що реалізується у сфері спадкового права. Переважне право окремих спадкоємців на виділ їм спадкового майна в натурі застосовується до вузького кола відносин, пов'язаних із розподілом спадкового майна між спадкоємцями. Тим більше, що на практиці це право здійснюється спадкоємцями доволі рідко.

Сімейно-родинний характер спадкування можна розглядати лише як чинник, покладений в основу формування кола спадкоємців за законом. При цьому спадкоємцями за законом є й утриманці спадкодавця, що не належать до його родичів та членів сім'ї. У концепції ЦК чітко простежується пріоритет спадкування за заповітом над спадкуванням за законом, що також ставить під сумнів позицію стосовно надання сімейно-родинного характеру спадкування статусу принципу спадкового права.

Національне спадкове право побудовано навколо базових принципів, що повною мірою реалізуються в усіх інститутах цієї підгалузі та виражають її специфіку.

Принцип універсального спадкового правонаступництва. правонаступництво, забезпечуючи стабільність майнового обороту після смерті власника майна, визначає динаміку, рух прав та обов'язків від спадкодавця до його спадкоємців, а відтак становить «серцевину» спадкування. За своєю сутністю спадкове правонаступництво є правовим результатом повноцінної реалізації спадкового правовідношення, а поняття «спадкове правовідношення» та «спадкове правонаступництво» співвідносяться між собою як причина та наслідок. Зміст принципу універсального спадкового правонаступництва виявляється у сукупності таких елементів:

- спадщина переходить до спадкоємців як єдине ціле;
- безпосередність (спадкоємець набуває спадщину безпосередньо від спадкодавця, без попередньої передачі її третім особам);
- спадщина переходить до спадкоємців одномоментно з часу її відкриття, незалежно від часу прийняття та державної реєстрації;
- права та обов'язки, що належали спадкодавцеві, переходять до спадкоємців у незмінному вигляді в тому складі, обсязі та вартісному обчисленні, які існували на час відкриття спадщини;
- безумовність і беззастережність актів прийняття спадщини та відмови від її прийняття.

Принцип свободи заповіту є основною, фундаментальною засадою спадкового права, що проявляється в усіх його інститутах. Як зазначав свого часу Й.О. Покровський, свобода посмертних розпоряджень разом зі свободою власності та свободою договорів є одним із наріжних каменів сучасного цивільного права¹⁵. За своїм концептуальним значенням свобода заповіту наближається до встановленої у ст. 3 ЦК свободи договору, що визнається загальною засадою цивільного законодавства, адже джерелом їх існування є диспозитивність цивільного права. Проте вказані принципи не тотожні, з урахуванням того, що заповіт за своєю правовою природою є одностороннім правочином, а не договором, та має відкладальний ефект у часі. Невипадково в Концепції оновлення ЦК принцип свободи договору пропонується конкретизувати, сформулювавши його як принцип свободи правочину¹⁶.

Принцип свободи заповіту виходить за межі наданого особі права призначати спадкоємців і розділяти між ними спадщину, оскільки динаміка розвитку спадкового правовідношення визначається волевиявленням особи, вчиненим за життя в передбаченому законом порядку. Це, у свою чергу, зводить заповіт до рангу регулятора цивільних правовідносин, який, по суті, замінює закон.

Слід зважати на те, що для визначення черг спадкоємців законодавець вдається до абстрактної моделі припустимої волі спадкодавця щодо розподілу належного йому майна. Тобто формування кола спадкоємців за законом здійснюється виходячи з того, кому спадкодавець залишив би своє майно, якби склав заповіт. Через це коло спадкоємців за законом побудовано за правилом черговості, і право на спадкування виникає спершу в осіб, які були найближчими до спадкодавця за родинними, сімейними зв'язками. Реалізація принципу свободи заповіту в цьому аспекті заперечує самостійність виокремленого у правовій доктрині принципу врахування не тільки дійсної, а й припустимої волі спадкодавця.

Крім того, наявність заповіту обмежує правову можливість спадкоємців відмовитися від прийняття спадщини лише на користь іншого спадкоємця за заповітом (ч. 1 ст. 1274 ЦК). Тобто свобода заповіту коригує право на відмову від прийняття спадщини таким чином, щоб його здійснення не суперечило останній волі спадкодавця.

Зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині (абз. 2 ч. 1 ст. 1241 ЦК) аналогічно зумовлено дією принципу свободи заповіту, адже воля заповідача якраз спрямована на позбавлення права на спадкування непрацездатних осіб, що належать до кола спадкоємців за законом першої черги (так званих обов'язкових спадкоємців).

Принцип соціальної справедливості. Регулюючи спадкові відносини, законодавець, керуючись принципом соціальної справедливості, намагається врахувати різноманітні обставини. За твердженням У.А. Оморо-

вої, у спадковому праві відсутні норми, нейтральні до дії принципу соціальної справедливості. Все законодавство про спадкування має спиратися на принцип соціальної справедливості¹⁷.

Реалізація принципу соціальної справедливості забезпечує баланс інтересів між учасниками спадкових правовідносин, які потребують додаткового захисту у зв'язку з істотними обставинами (вік, стан здоров'я) та спадкоємцями за заповітом. Це зумовило не лише обмеження свободи заповіту шляхом закріплення правила про обов'язкову частку у спадщині (ст. 1241 ЦК), а й включення до п'ятої черги спадкоємців за законом утриманців спадкодавця, які не були членами його сім'ї (ч. 2 ст. 1265 ЦК); можливість зміни черговості одержання права на спадкування за законом (ст. 1259 ЦК). Така яскраво виражена соціальна спрямованість спадкового права становить його специфіку та не властива цивільному праву в цілому. На нашу думку, принцип соціальної справедливості у сфері спадкового права не тотожний справедливості як загальній zasadі цивільного законодавства (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК).

Крім того, вирішальна роль згаданого морально-правового імперативу виявляється у врахуванні інтересів зачатої, але не народженої на момент відкриття спадщини дитини спадкодавця (т. з. насцитуруса), яка визнається спадкоємцем за законом першої черги (ст. 1261 ЦК). За наявності складеного заповіту на користь іншої особи, насцитурус набуває право на обов'язкову частку у спадщині за умови народження живим. При цьому насцитурус не є суб'єктом права, а законом лише охороняються його інтереси та «резервується» суб'єктивне цивільне право до моменту народження.

Принцип соціальної справедливості покладено також в основу механізму усунення від права на спадкування, закріпленого у ст. 1224 ЦК, який застосовується до осіб, які вчинили щодо спадкодавця або інших спадкоємців протиправні дії.

Цим же принципом можна пояснити обмеження виконання спадкоємцями обов'язку задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця вартістю майна, одержаного у спадщину (ч. 1 ст. 1282 ЦК). Необмежену відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця важко визнати справедливою, оскільки кредитор отримав би додаткове джерело для задоволення своїх вимог, на яке він не міг розраховувати за життя боржника. Спадкоємці в такому випадку фактично виступали б поручителями за боргами спадкодавця поза своєю волею.

Висновки. Принципи спадкового права характеризуються універсальністю, оскільки реалізуються в усіх інститутах цієї підгалузі. Такі принципи прямо не відтворені в нормах спадкового права, а впливають з їх змісту та мають фундаментальний характер, виражаючи найважливіші закономірності сфери спадкового права. До принципів спадкового права належать: принцип універсального спадкового правонаступництва; принцип свободи заповіту; принцип соціальної справедливості.

Від принципів спадкового права слід відрізнити нормативні положення, які регулюють певний вид правовідносин у сфері спадкового права (черговість закликання до спадкування спадкоємців за законом; рівність спадкових часток при спадкуванні за законом; визнання прав спадкування за законом предметів домашньої обстановки за належними спадкоємцями тощо), проте за своєю сутністю та функціональним призначенням не є принципами.

¹ Правова доктрина України: у 5 т. / Н.С. Кузнецова, Є.О. Харитонов, Р.А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. Харків : Право, 2013. 760 с. Т. 3: Доктрина приватного права України. С. 413.

² Немков А.М. Основные принципы советского наследственного права. *Ученые записки Пермского университета*. 1965. № 129. С. 108–115.

³ Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс (проблемы теории и практики). Кишинев : Штиинца, 1973. 261 с. С. 12.

⁴ Гражданское право: учебник : в 3 т. 4-е изд., перераб. и доп. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Москва : Велби ; Проспект, 2005. Т. 3. 784 с. С. 649–655.

⁵ Цивільне право України : підручник: у 2 кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 2. 640 с. С. 570.

⁶ Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія. 2-ге вид. Київ : КНТ, 2007. 288 с. С. 28–31.

⁷ Актуальні проблеми спадкового права : навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ю.О. Заїки, ст. наук. спів. О.О. Лов'яка. Київ : КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с. С. 31, 32.

⁸ Оксанюк Н.М. Принципи спадкування в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 16 с. С. 8.

⁹ Смольков Н.С. Принципы наследственного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2007. 22 с. С. 13.

¹⁰ Васильченко В.В. Методологічні засади спадкового права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 9. С. 31–46. С. 42–44.

¹¹ Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с. С. 26.

¹² Колодій А. Принципы права: генезис, понятие, классификация, место и роль в правовой системе Украины. *Право України*. 2013. № 1. С. 68–79. С. 71.

¹³ Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. Москва : Госюриздат, 1963. 198 с. С. 137.

¹⁴ Калмыков Ю.Х. О значении общих положений гражданского законодательства. *Калмыков Ю.Х. Избранное / сост. и науч. ред. П.В. Крашенинников*. Москва : Статут, 2013. С. 41–54. С. 44.

¹⁵ Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Москва : Статут, 1998. 353 с. С. 300.

¹⁶ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : АртЕк, 2020. 128 с. С. 8.

¹⁷ Омарова У.А. Принцип социальной справедливости в праве на обязательную долю в наследстве. *Проблемы современной цивилистики*: сб. ст., посвящ. памяти проф. С.М. Корнеева / отв. ред. Е.А. Суханов и М.В. Телюкина. Москва : Статут, 2013. С. 338–345. С. 340.

Резюме

Кухарев О.Е. Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України.

У статті визначено принципи спадкового права, які характеризуються універсальністю, оскільки реалізуються в усіх інститутах цієї підгалузі. Такі принципи прямо не відтворені у нормах спадкового права, а випливають з їх змісту та мають фундаментальний характер, виражаючи найважливіші закономірності сфери спадкового права. Виявлено та охарактеризовано такі принципи спадкового права: принцип універсального спадкового правонаступництва, принцип свободи заповіту, принцип соціальної справедливості.

Обґрунтовано позицію, що від принципів спадкового права слід відрізнити нормативні положення, які регулюють певний вид правовідносин у сфері спадкового права (черговість закликання до спадкування спадкоємців за законом; рівність спадкових часток при спадкуванні за законом тощо), проте за своєю сутністю та функціональним призначенням не є принципами.

Ключові слова: спадкове право, спадкування, принципи спадкового права, спадкові правовідносини, свобода заповіту, універсальне правонаступництво, соціальна справедливість.

Резюме

Кухарев А.Е. Принципы наследственного права как определяющие начала дальнейшего обновления наследственного законодательства Украины.

В статье определены принципы наследственного права, которые характеризуются универсальностью, поскольку реализуются во всех институтах этой подотрасли. Такие принципы прямо не отражены в нормах наследственного права, а вытекают из их содержания, имеют фундаментальный характер, выражая важнейшие закономерности сферы наследственного права. Выявлены и охарактеризованы такие принципы наследственного права: принцип универсального наследственного правопреемства, принцип свободы завещания, принцип социальной справедливости.

Обосновано позицію, что от принципов наследственного права следует отличать нормативные положения, которые регулируют определенный вид отношений в сфере наследственного права (очередность призвания к наследованию наследников по завещанию; равенство наследственных долей при наследовании по закону и др.), но по своей сути и функциональному назначению не являются принципами.

Ключевые слова: наследственное право, наследование, принципы наследственного права, наследственные правоотношения, свобода завещания, универсальное правопреемство, социальная справедливость.

Summary

Oleksandr Kukhariev. Inheritance Law Principles as Defining Principles for Further Updating of Inheritance Legislation of Ukraine.

The article is focused on establishing the range of inheritance law principles, which are characterized by universality, since they are implemented in all institutions of this sub-branch. It has been noted that the field of inheritance law as a sub-branch of civil law is based on certain principles, basic ideas (principles) that cover both the relevant legislation and the functioning of the entire system of inheritance legal succession and express the specifics of the entire inheritance law. Therefore, the definition of such principles and clarification of their essence will contribute to the further development of legal doctrine, the unity of the practice of implementing inheritance legislation, its improvement.

The inheritance law principles are not directly reproduced in the norms of inheritance legislation, but follow from their content and are fundamental in nature, expressing the most important regularities of inheritance law area. Based on the analysis of legal doctrine and civil legislation, the author has revealed and characterized the following inheritance law principles: the principle of universal inheritance legal succession, the principle of freedom of last will and testament, the principle of social justice. It has been emphasized that the principle of social justice in the field of inheritance law is not identical to justice as a general principle of civil law (the Art. 3 of the Civil Code of Ukraine).

It has been substantiated that inheritance law principles should be distinguished from the normative provisions regulating a certain type of legal relations in the field of inheritance law (priority of calling for inheritance of lawful heirs; equality of inheritance shares within hereditary succession; recognition of the rights of household items for appropriate lawful heirs within hereditary succession), however, they are not principles in accordance with their essence and functional purpose.

Key words: inheritance law, succession, principles of inheritance law, inheritance legal relations, freedom of last will and testament, universal legal succession, social justice.